

**„LIMBA DE LEMN”
SI
RITUALUL POLITIC
IN SOCIETATILE COMUNISTE**

Dan Ioan Dascalu

Istoria secolului XX a fost marcata in mod tragic de fenomenul totalitar. Instaurate in numele unor ideologii si legitimandu-se prin ele, regimurile totalitare, de stanga (comuniste) sau de dreapta (fasciste), promiteau o schimbare radicala a societatii in conformitate cu proiecte utopice, realizarea unui „bine” general de care sa beneficieze toti membrii societatii.

Esecul proiectelor totalitare este astazi evident dar, din pacate, ele si-au pus amprenta asupra vietii a milioane de oameni dintre care unii au fost eliminati fizic, altii au petrecut ani indelungati in inchisori si lagare, altii, desi „in libertate” au trebuit sa suporte presiunea zilnica a ideologizarii, a supravegherii, a fricii de represiunea puterii, a lipsei unor drepturi fundamentale.

Incercand o definitie a totalitarismului, consideram ca acesta este *un regim in care detinatorii puterii, sub pretextul schimbarii radicale a societatii in conformitate cu un proiect ideologic, isi impun dominatia totala asupra vietii sociale* (D.I. Dascalu, 2002). Aceasta presupune dominatia totala a partidului-stat asupra societati, inghitirea de catre acesta a societati civile, dominarea de catre el a comunicarii sociale, in toate formele acesteia, dominarea totala asupra individului.

„LIMBA DE LEMN”
SI RITUALUL POLITIC IN SOCIETATILE COMUNISTE

Acestea sunt elementele care contureaza tipul ideal al totalitarismului. Regimurile totalitare reale s-au apropiat intr-o masura mai mare sau mai mica de acest tip ideal. Trebuie sa mentionam ca, in general, regimurile comuniste s-au apropiat cel mai mult, in anumite perioade din existenta lor, de tipul ideal al totalitarismului.

Una dintre caracteristicile societatii totalitare este o puternica ritualizare a acesteia. Ritualul politic impus de catre detinatorii puterii politice la nivelul intregii societati, ritual care decurge si se sprijina pe ideologia oficiala, are rolul de a impune si de a mentine regimul. Este, in fond, un ritual al supunerii fata de detinatorii puterii impus tuturor membrilor societati.

Antropologii inteleg prin ritual „o activitate repetitiva, standardizata din punct de vedere cultural, cu un caracter primordial simbolic, efectuata in scopul influentarii actiunilor umane” (D.I. Kertzer, 2002). Ritualul poliotic este una dintre formele ritualurilor sociale si comunitare (P. Lardellier, 2003), alaturi de ritualurile religioase, marile sarbatori sociale ritualizate, de riturile de instituire, de spectacolele ritualizate, de alte rituri sociale. In orice societate, in orice tip de regim politic vom intalni asemenea ritualuri politice, ele fiind mijloace foarte eficiente de generare a sentimentului de apartenenta la comunitate, a consimtamantului la deciziile puterii, a „supunerii liber consimtite”. Specific regimurilor totalitare este faptul ca aceste ritualuri capata dimensiuni impresionante, sunt impuse intregii societati de catre detinatorii puterii politice, se bazeaza si impun valorile unei singure ideologii, participarea la ele este obligatorie pentru toti membrii societatii si este realizata atat prin manipulare psihologica cat si prin amenintarea cu represiunea, prin inducerea fricii.

Cu atat mai evidente sunt aceste ritualuri politice la nivelul partidului totalitar care, uneori, ca in cazul Partidului Comunist Roman, au dimensiuni de masa, si care isi pastreaza, chiar dupa instaurarea la putere, intr-o masura mai mare sau mai mica, caracterul de grup distinct si privilegiat in cadrul societatii.

Interesant este faptul ca, pentru regimurile comuniste, in ultimele lor faze de existenta, ritualul politic este ca o „cochilie goala”, in sensul ca adeziunea ideologica, atata cata a fost initial, se pierde cu totul. La baza ritualului nu mai sta credinta in valorile ideologice ci doar necesitatea de a impune supunerea, pentru detinatorii puterii, si nevoia de a se supune pentru a evita represiunea, pentru toti ceilalti membri ai societatii.

Ritualul politic constituie „*un context de comunicare*” (P. Lardellier, 2003) in dublu sens. Pe de o parte intre participantii la ritualul respectiv, iar pe de alta parte intre acestia si sistemul de valori si reprezentari mitice pe care se bazeaza ritualul respectiv.

In cazul ritualurilor politice totalitare si in special al celor comuniste limbajul impus de catre putere si utilizat in mod obligatoriu de catre toti participantii e „*limba de lemn*”.

Limba de lemn, sau *newspeak*, cum o numea G. Orwell, „*este un subsistem al unei limbi, desemnand mai ales elemente lexicale , dar si unitati frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clisee incremenite, sens determinat in contextul unei anumite autoritati, in mare masura utilizate stereotip-dogmatic ca exprimare a unei ideologii (...) imitate dar si impuse de puterea politica, ..., apoi difuzate prin repetare, prin utilizare frecventa, in diversele mijloace de comunicare in masa*” (T. Slama-Cazacu, 2000). Utilizarea limbii de lemn permite puterii

„LIMBA DE LEMN”
SI RITUALUL POLITIC IN SOCIETATILE COMUNISTE

totalitare mascarea realitatii, mistificarea acesteia, dar si, impunand-o tuturor formelor de comunicare sociala si tuturor membrilor societatii, posibilitatea de a-i manipula pe acestia din urma, de a le anihila gandirea proprie, de a le induce moduri de gandire conforme cu ideologia oficiala si cu interesele detinatorilor puterii politice.

Cercetarea noastra a urmarit modul in care este utilizata limba de lemn, in varianta comunismului romanesc, intr-un context special, acela al adunarilor organizatiilor „de baza” ale partidului.

Am considerat ca prin analiza unor documente sociale elaborate in timpul regimului totalitar comunist putem identifica o reprezentare sociala a „omului nou” si modul in care aceasta reprezentare este exprimata intr-un limbaj specific, impus de catre ritualul desfasurarii unor asemenea adunari. Documentele respective sunt recomandari pentru primirea in P.C.R., elaborate de catre membri de partid cu o anumita vechime, de fapt caracterizari ale personalitatii celor care solicitau intrarea in randurile partidului. Ne raportam la societatea comunista romaneasca. Perioada in care au fost elaborate recomandarile este aceea a anilor 1980 – 1985, cadrul fiind acela al organizatiei orasenesti de partid din Falticeni.

Premisa de la care am plecat a fost aceea ca, pentru a caracteriza pe candidatii la intrarea in partid, cei care elaboreaza recomandarile utilizeaza, ca grila de evaluare, o reprezentare sociala a „omului nou” care apare, in felul acesta, ca fundament al unei teorii implicite a personalitatii. Sigur, caracterizarea persoanelor respective, in asa fel incat ele sa poata intra in partid, are un anumit specific. Recomandarea trebuia sa convinga ca respectivul candidat are „calitatile” necesare pentru a fi membru de

partid, ca prin comportamentele sale, prin modul in care gandeste, prin valorile la care adera, indeplineste criteriile apartenentei la partidul unic. Se presupunea, ca cel care da o asemenea recomandare, de obicei un coleg de munca, cunoaste personalitatea candidatului, o apreciaza „partinic” si isi asuma responsabilitatea asupra comportamentelor viitoare ale celui recomandat.

In descrierea personalitatii recomandatului, cel care scrie recomandarea va face apel nu doar la ceea ce stie despre acesta, la experienta relatiilor sale interpersonale, ci si la modelul „omului nou”. Fie ca el „crede” sau nu in acest model, fie ca l-a internalizat sau are o atitudine de adoptare instrumentalista a lui, il va folosi, mai mult sau mai putin intentionat in elaborarea recomandarii. Recomandarea trebuia conceputa dupa un anumit tipic si exprimata in limbajul acceptat de partid.

Ceea ce ne-a interesat pe noi in aceasta cercetare este reprezentarea sociala a „omului nou”, a „comunistului” asa cum se constituie ea la o categorie de indivizi care, prin insusi faptul ca fac parte din partidul unic, desi nu si din aparatul de putere al partidului-stat, au fost supusi mai intens procesului de indoctrinare, de modelare ideologica a personalitatii. Ipoteza noastra a fost ca reprezentarea sociala a „omului nou” existenta la nivelul membrilor simpli ai partidului, supusi, asa cum spuneam, intr-o mai mare masura procesului de „educare comunista” decat alti membri ai societatii, va corespunde, intr-o anumita masura, modelului oficial pe care puterea politica incerca sa-l impuna.

Populatia cercetata o reprezinta membrii de partid din Falticeni, oras de marime medie, cu circa treizeci de mii de locuitori. Pentru a realiza obiectivul de cercetare propus, am considerat ca putem folosi metoda analizei de continut,

**„LIMBA DE LEMN”
SI RITUALUL POLITIC IN SOCIETATILE COMUNISTE**

pe un esantion de documente sociale existente in arhiva fostului Comitet Orasenesc al P.C.R. Am selectionat, pe baza de pas statistic, 85 de dosare de primire in partid. Din aceste dosare ne-au interesat recomandarile date candidatilor la primirea in partid de catre alti membri de partid. Aceste dosare cuprindeau doua recomandari, in cazul membrilor U.T.C. una fiind data de catre respectiva organizatie. Din cele 85 de dosare au fost supuse analizei 100 de recomandari, date de catre membrii de partid, recomandarile organizatiilor U.T.C. fiind date deoparte. Structura grupului pentru care s-au dat recomandarile este urmatoarea:

Tabelul nr. 4.1.

Subiectii recomandarilor pentru primirea in partid

Ocupatie/sex	Barbati	Femei	Total
Muncitori	37	35	72
Intelectuali	4	9	13
Total	41	44	85

Tabelul nr. 4.2.

Subiecti care au dat recomandari pentru primirea in partid

Ocupatie/sex	Barbati	Femei	Total
Muncitori	38	41	79
Intelectuali	11	10	21
Total	49	51	100

Aceasta structura aproximeaza structura organizatiei orasenesti de partid. Nu avem date despre varsta exacta a celor care dau recomandarile, dar stiind ca toti au o vechime in partid de peste 5 ani si ca nici unul nu este pensionar, putem aprecia ca ei au varsta cuprinsa intre 23 si 60 de ani.

Pentru analiza continutului recomandarilor, am recurs la 16 categorii, utilizand ca unitate de inregistrare tema. A fost luata in considerare o singura aparitie a temei intr-o recomandare, chiar daca, uneori, ea poate sa apara de doua sau trei ori. Cele 16 categorii pe care le vom nota, conventional, cu litere, sunt:

- A. Buna pregatire profesionala.** (Sunt incluse aici formulari ca: *are o buna pregatire profesionala, este preocupat de ridicarea pregatirii profesionale, cunoaste bine tehnologia de productie, este bun meserias*).

- B. Realizeaza sarcinile de productie.** (Sunt incluse formulari ca: *se achita constiincios de sarcinile de productie, indeplineste planul, obtine rezultate deosebite la locul de munca, participa la realizarea normelor, se achita de sarcinile ce-i revin la locul de munca*).

- C. Realizeaza produse de buna calitate.** (Sunt incluse formulari de tipul: *se preocupa de calitatea produselor, iar pentru cei din domenii neeconomice referinte la buna calitate a muncii*).

- D. Respecta disciplina muncii.** (Sunt incluse formulari de tipul: *respecta programul de lucru, nu absenteaza si nu lipseste de la program, foloseste in mod util timpul de lucru, respecta disciplina de productie*).

„LIMBA DE LEMN”
SI RITUALUL POLITIC IN SOCIETATILE COMUNISTE

- E. Preocupat de economisirea materiilor prime, a materialelor, a combustibililor si energiei, de recuperarea si re folosirea materiilor prime si materialelor.** (Era perioada in care se lansasera asemenea programe de catre puterea politica, ele erau intens mediatizate si „dezbatute” in organizatiile de partid).
- F. Raspunde la chemarile intreprinderii (institutiei)** (Indica atat atasamentul fata de intreprindere cat si obedienta fata de comenzile «factorilor de conducere», fie ca este vorba de lucru peste program, lucrutul duminica etc).
- G. Aparavutul obstesc.**
- H. Contribuie la imbunatatirea activitatii din intreprindere (institutie).** (Sunt incluse aici atat referiri la cei care au atributii in coordonarea productiei sau a activitatii din intreprinderea sau institutia respectiva, ingineri, maistri, sefi de formatii de lucru, cat si referiri la propuneri de imbunatatirea activitatii, inovatii, etc).
- I. Membru activ in organizatia politica a tineretului sau in organizatiile „de masa”.** (Sunt incluse referiri la activitatea din cadrul organizatiilor U.T.C., a grupelor sindicale, a O.D.U.S. Este vorba de participarea la sedinte, participarea la discutii, combativitate).

J. Participa la activitati de masa si obstesti. (Sunt referiri la participarea la actiunile organizate de aceste organizatii, „sub conducerea organizatiilor de partid”. Este vorba despre actiuni de munca patriotica, „Cantarea Romaniei”, activitati sportive).

K. Buna pregatire politico-ideologica.

L. Bine informat in legatura cu politica partidului. (*Citeste presa, este la curent cu evenimentele politice interne si internationale, cunoaste bine documentele partidului, cunoaste bine legile tarii.*)

M. Militeaza pentru transpunerea in practica a politicii partidului. (Este combativ, revolutionar, are o concepie sanatoasa, mobilizeaza colegii, oamenii muncii pentru realizarea obiectivelor trasate de conducerea de partid).

N. Exemplu in cadrul colectivului si in societate.

O. Relatii bune cu colegii de munca. (Sunt consemnate aici formulari de tipul: este bun coleg, isi ajuta colegii, este bine integrat in colectiv).

P. Comportare demna in familie si societate (*in conformitate cu Codul eticii si echitatii socialiste, pe care il cunoaste si il respecta*).

Frecventa acestor teme in cele 100 de recomandari analizate a fost:

„LIMBA DE LEMN”
SI RITUALUL POLITIC IN SOCIETATILE COMUNISTE

Tabelul nr. 4.3.

Frecventa temelor care apar in recomandarile pentru primirea in partid

Categorii	A	B	C	D	E	F	G	H
Frecvente	80	67	32	37	26	27	18	24
%(N=100)	80	67	32	37	26	27	18	24

Categorii	I	J	K	L	M	N	O	P
Frecvente	59	20	37	33	36	31	63	70
%(N=100)	59	20	37	33	36	31	63	70

Pentru a putea spune mai multe despre structura reprezentarii sociale a „omului nou”, pentru a scoate in evidenta legaturile dintre componentele sale, elementele centrale si cele periferice, am procedat in continuare la o analiza de similitudine si conexitate. Metoda este larg folosita in studiul reprezentarilor sociale. O prezentare a ei o gasim la M.L. Rouquette si P. Rateau (1998). Pentru fiecare cuplu de itemi am calculat indicele de similitudine (i), conform formulei: $i = n(I,J)/N$, unde $n(I,J)$ este numarul de aparitii simultane ale cuplului (I,J) iar N numarul total al subiectilor. Se calculeaza deci proportia aparitiei simultane a celor doi itemi. Indicele poate lua valori cuprinse intre 0 si 1, 0 semnificand absentia de similitudine iar 1 similitudinea maxima.

In cazul nostru, pentru $N=100$, matricea indicilor de similitudine arata astfel:

Tabelul 4.4
Matricea indicilor de similitudine

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P
A		0,5 2	0,2 6	0,2 8	0,2 5	0,2 1	0,1 6	0,1 9	0,4 9	0,1 9	0,3 3	0,2 9	0,3 1	0,2 5	0,4 9	0,5 6
B			0,2 3	0,2 2	0,1 8	0,1 6	0,1 4	0,1 4	0,4 3	0,1 5	0,2 8	0,2 4	0,3 3	0,1 8	0,4 4	0,4 1
C				0,1 3	0,1 2	0,1 3	0,1 8	0,0 4	0,1 7	0,1 2	0,0 9	0,1 1	0,0 7	0,1 5	0,1 8	0,2 5
D					0,1 0	0,1 5	0,1 5	0,0 5	0,2 4	0,0 9	0,1 4	0,1 1	0,1 4	0,1 3	0,2 0	0,2 3
E						0,0 7	0,1 4	0,0 9	0,2	0,0 7	0,1 2	0,1 4	0,1 1	0,0 8	0,1 7	0,1 6
F							0,0 6	0,0 2	0,1 3	0,0 3	0,0 8	0,0 7	0,0 5	0,1 2	0,2 2	0,1 8
G								0,0 1	0,1 4	0,0 5	0,1 0	0,1 1	0,0 5	0,0 6	0,1 3	0,0 8
H									0,1 0	0,0 5	0,1 2	0,0 8	0,1 3	0,0 5	0,1 4	0,1 9
I										0,1 3	0,2 6	0,2 5	0,2 1	0,1 4	0,3 6	0,3 7
J											0,0 8	0,0 9	0,0 6	0,0 7	0,1 0	0,1 7
K												0,1 9	0,1 8	0,0 8	0,2 2	0,2 6
L													0,1 4	0,0 9	0,2 1	0,1 9
M														0,0 9	0,1 7	0,2 7
N															0,2 2	0,2 4
O																0,4 6
P																

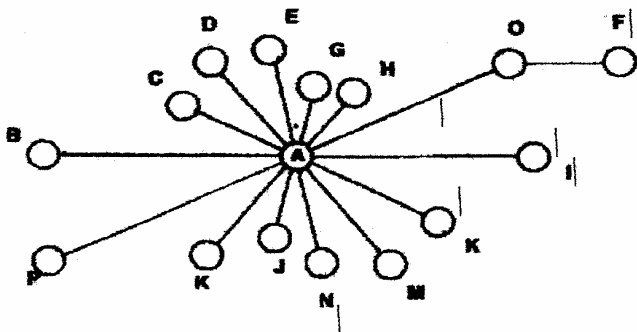
Pentru a pune in evidenta structura reprezentarii sociale putem merge mai departe, construind arborele maxim al acesteia. Un arbore este un graf finit, conex si fara cicluri. Vom utiliza algoritmul lui Kruskal. Vom considera

„LIMBA DE LEMN”
SI RITUALUL POLITIC IN SOCIETATILE COMUNISTE

ca varfuri itemii **A, B, C, ...,P**, iar muchiile vor primi valoarea indicilor de similitudine. Arborele maxim este acela care, in conditiile date are valoarea cea mai mare. Se iau in considerare ansamblul muchiilor in ordine descrescatoare, si se retin, pe rand, doar acele muchii care nu formeaza un ciclu cu cele precedente. Un lant este o succesiune de muchii in care extremitatea terminala a uneia coincide cu extremitatea terminala a muchiei urmatoare. Un ciclu este un lant inchis, adica un lant in care extremitatea finala coincide cu extremitatea initiala. In cazul nostru se va incepe cu figurarea muchiei **A-P**, avand valoarea 0,56, se va continua cu muchia **A-B** (0,52), apoi **A-I** si **A-O** (0,49). Muchia **O-P** (0,46) nu va fi figurata pe grafic pentru ca formeaza un ciclu (**O-A-P**). Arborele maxim obtinut are configuratia prezentata in figura nr. 4.1.

*Din matricea indicilor de similitudine se vede ca cel mai „conexat” item este **A**, urmat de **B, P, I** si **O**. Putem presupune ca acestia se situeaza in zona centrata a reprezentarii sociale a „omului nou”. De remarcat ca trei dintre ei, **A, B** si **O** definesc „bunul muncitor”, unul, **P**, „bunul cetatean” si unul, **I**, „militantul”. Arborele maxim ne arata ca imaginea sociala a „omului nou” se centreaza in jurul itemului **A**, deci a bunei pregatiri profesionale. Lanturile cele mai semnificative, in raport cu indicii de similitudine, sunt **B-A-P** (la un nivel mai mare de 0,50) si apoi **P-A-I** si **B-A-I**, la un nivel cuprins intre 0,41 si 0,50.*

Figura 4.1.
Arborele reprezentarii sociale a «omului nou»

Daca incercam sa traducem aceste lanturi in „caracterizari”, ele ar avea forma: „Bine pregatit profesional, realizeaza sarcinile de productie si are o comportare demna in familie si societate”, „Este bine pregatit profesional, cu o comportare demna in familie si societate, membru activ al organizatiei de tineret (sindicat, O.D.U.S)” sau „Bine pregatit profesional, realizeaza sarcinile de productie, face parte din organizatia de tineret (sindicat, O.D.U.S)”

Putem considera ca modelul de personalitate la care se raporteaza subiectii atunci cand scriu recomandarile nu este „soldatul ideologic”, „militantul”, ci „bunul muncitor”. Se constata o anumita indepartare, chiar indiferenta, fata de ideologie. Pe primele locuri, din punct de vedere al frecventei de aparitie se situeaza teme referitoare la calitatile profesionale si la relatiile cu membrii colectivului, in timp ce calitatile „militantului” apar cu o frecventa mult mai mica. Referirile la activismul in organizatiile controlate de partid, la participarea la activitatile politizate si politizante organizate in cadrul

„LIMBA DE LEMN”
SI RITUALUL POLITIC IN SOCIETATILE COMUNISTE

acestora, la cunoasterea si punerea in practica a politicii partidului, sunt mai putine si totodata par sa aiba un caracter formal mai pronuntat. Sunt elemente ale unui ritual pe care puterea il impune tuturor membrilor societatii, si toti declara ca il respecta, chiar daca nu mai cred in sensurile lui oficiale. Locul al doilea, ca frecventa, il ocupa „comportarea demna in familie si societate”. Pare sa fie vorba aici de respectarea codului moral impus de catre regim, de acordarea comportamentului individual la cerintele acestuia, in viata publica si privata. „Omul nou”, asa cum se intrevece din recomandările analizate pare a fi individul disciplinat, care realizeaza sarcinile ce i se impun la locul de munca, se comporta cum i se cere de catre putere, indeplineste ritualul ideologic al organizatiilor in care este inregimentat. Principala caracteristica este acceptarea autoritatii puterii politice care se transmite pana la el prin multiple canale ale partidului-stat. Convingerile ideologice au mai putina importanta, in masura in care ritualul ideologic impus este respectat. „Omul nou” pare adaptat la aceasta situatie de dominare in care este plasat, incerca chiar sa contureze limitele unei anumite „normalitati” pentru cadrul in care traieste. O asemenea „normalitate” presupune si invatarea limbii de lemn. Oamenii „invata” ce trebuie sa spuna dar, in acelasi timp, cum trebuie sa spuna ceva despre semenii lor. Utilizarea cliseelor nu permite o caracterizare reala a celor ce adera la partid ci o caracterizare in functie de canoanele impuse de putere. Ne putem da seama, parcurgand asemenea documente de modul in care se desfasura ritualul politic comunist la nivelul de baza al organizarii comuniste.

BIBLIOGRAFIE:

BECIU, C., 2002, *Comunicarea politica*, Ed. Comunicare.ro, Bucuresti

DASCALU, D. I., 2002, *Personalitatea totalitara*, Ed. Didactica si pedagogica, Bucuresti

GERSTLÉ, J., (1992) 2002, *Comunicarea politica*, traducere G. Camara Ionesi, Institutul European, Iasi

KERTZER, D.I., (1988) 2002, *Ritual, politica si putere*, traducere S. Avram si T. Fleseru, Ed. Univers, Bucuresti

LARDELLIER, P., (2003) 2003, *Teoria legaturii ritualice. Antropologie si comunicare*, Traducere V. Pricopie, Ed. Tritonic, Bucuresti

NECULAU, A., 1999, *Memoria pierduta*, Ed. Polirom, Iasi

ROUQUETTE, M.L., RATEAU, P., 1998, *Introduction à l'étude de représentations sociales*, P.U.G., Grenoble

SLAMA-CAZACU, T., 2000, *Stratageme comunicationale si manipularea*, Ed. Polirom, Iasi